

УДК 316.4 : 338.24.711.1 : 40.4

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В
УМОВАХ ФОРМУВАННЯ АГЛОМЕРАЦІЙ**

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF MODELING OF SOCIAL DEVELOPMENT IN THE
CONDITIONS OF FORMING AGGLOMERATIONS**

Віра КУЦЕНКО,

*доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування
та сталого розвитку Національної академії
наук України», Київ*

Олена ГАРАЩУК,

*доктор економічних наук,
Державна служба якості освіти України,
Київ*

Ганна ЄВТУШЕНКО,

*кандидат економічних наук,
Національний університет державної
фіскальної служби України, Ірпінь*

Vira KUTSENKO,

*Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Olena GARASHCHUK,

*Doctor of Economic Sciences,
State service of education quality of Ukraine,
Kyiv*

Hanna YEVTUSHENKO,

*Candidate of Economic Sciences,
National University of the State Fiscal Service of
Ukraine, Irpin*

Проаналізовано стан соціального розвитку в умовах становлення ринкових відносин і агломерацій. Основну увагу зосереджено на галузях, які сприяють формуванню головної продуктивної сили, особистості та зростанню життєвого рівня населення. Виявлено позитивні й негативні аспекти розвитку, розкрито сутність агломерацій, їх роль у соціально-економічному розвитку країни та підвищенні добробуту населення, досліджено відповідний закордонний досвід. Запропоновано напрями подальшого поліпшення соціального розвитку в контексті становлення агломерацій.

***Ключові слова:** соціальний розвиток, агломерації, інфраструктурний та освітньо-інноваційний потенціал, ринкові відносини.*

The state of social development in the conditions of formation of market relations and the formation of agglomerations is analyzed. The main attention is focused on the industries that contribute to the formation of the main productive force – the human person and contribute to the growth of the living standards of the population. The positive and negative aspects of development are revealed, the essence of agglomerations is revealed, their role in the socio-economic development of the country and the improvement of the welfare of the population; In this aspect, foreign experience has been investigated. Proposed ways to further improve social development in the conditions of the formation of agglomerations.

***Key words:** social development, agglomeration, infrastructure and educational-innovative potential, market relations.*

*Розширити свої знання можна тільки тоді,
коли дивишся прямо у вічі своєму незнанню.*

К. Ушинський

Постановка проблеми. Формування в Україні ринкових відносин, соціально спрямованої економіки зумовлює зміну цільових настанов розвитку соціальної сфери, що передбачає не лише забезпечення потреб підприємств у різних послугах, а й кожної особистості та суспільства в цілому. Для досягнення цього необхідне

моделювання перш за все соціально-економічних процесів і явищ, тобто конкретне відтворення характеристик, що дають змогу вивчити важливу поведінку явища без проведення експериментів над ним [1].

Стрімкі зміни в соціально-економічному розвитку, що відбуваються останнім часом в Україні, упровадження у виробництво нової техніки й новітніх технологій потребують переходу до моделі випереджувального соціального розвитку та гарантування

безпеки, в якій цінностями є самосвідомість, професіоналізм, мобільність, підприємництво тощо.

Як свідчить світовий досвід, це можливо в умовах модернізації соціального розвитку та соціальної безпеки, що дасть змогу адекватно реагувати не лише на потреби ринку послуг і праці, а й формування територіальних утворень, зокрема агломерацій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що агломерація в Україні не є адміністративною одиницею чи об'єктом державного управління і про неї не згадується в Конституції України, дослідженню зазначеної категорії присвятили свої наукові праці М. Аверкіна, В. Бабаєв, Л. Биченко, А. Воронін, Є. Губанова, О. Димченко, В. Ільїн, С. Іщук, Г. Лаппо, В. Лексін, А. Нещадін, Є. Перцик, Н. Петров, В. Семенов, В. Серойч, А. Танкеєва, І. Тарасюк, Ю. Шкодовський, М. Шумилов та інші.

Це дає підстави стверджувати, що поняття *агломерація* є достатньо глибоко вивченим фахівцями. Попри це існує багато визначень досліджуваного терміна. Агломерація (від лат. *agglomerare* – приєднання, накопичення) – це компактне розміщення, групування поселень, які об'єднані не лише територіально, а й володіють розвиненими виробничими, культурними, рекреаційними та іншими зв'язками. Цей термін стосується переважно поселень міського типу (міська агломерація). У Вікіпедії зазначається, що міська агломерація – це територіальне утворення, основою якого є певне місце, а також певна сукупність селищ міського типу, сільських та інших поселень, котрі об'єктивно об'єднані в одне ціле (складну багатокомпонентну динамічну систему) інтенсивними економічними, у тому числі трудовими та соціальними, культурно-побутовими, рекреаційними та іншими зв'язками, а також екологічними інтересами.

Разом із тим в умовах децентралізації, що здійснюється в Україні, поняття *агломерація* потребує подальшого дослідження як у теоретичному, так і практичному аспектах. Для цього, на наш погляд, необхідне також відповідне законодавче забезпечення. До речі, зазначений термін активно використовується в законодавчому полі США, Канади, Франції. Агломерації відіграють важливу соціально-економічну роль у житті країни. В них виробляється

основна частка валового внутрішнього продукту розвинених держав світу. Нині в агломераціях проживає кожен п'ятий мешканець планети, який і виробляє продукцію, і споживає її (у тому числі послуги).

Тому **метою** нашого дослідження є пошук шляхів покращення соціального розвитку в умовах формування агломерацій.

Виклад основного матеріалу. Перехід України до цивілізованого розвитку потребує не лише забезпечення її соціального піднесення, але і створення умов для підвищення конкурентоспроможності держави. Світовий досвід свідчить, що саме великі міста (агломерації) стають точками її зростання. Скажімо, у таких агломераціях, як Лондонська, Нью-Йоркська, Паризька, Сан-Франциська, нині частка індустрії у структурі зайнятого населення, а також вартості ВВП становить менше ніж 6–7 %, тоді як кілька десятиліть тому вона сягала 30 % [2]. Як підтверджує практика, саме соціальний розвиток сприяє досягненню конкурентоспроможності країни та зростанню її економіки*.

У суспільстві існує безліч небезпек, що можуть негативно впливати на головну продуктивну силу, яка й має забезпечити конкурентні переваги та розвиток економіки як України в цілому, так і агломерацій. Зрозуміло, що, наприклад, негативні умови праці позначаються на стані здоров'я населення, показниками якого є коефіцієнт його природного приросту, зростання захворюваності й смертності.

Згідно з результатами наших досліджень, протягом останніх п'яти років рівень захворюваності в Україні підвищився на 5, а поширеності хвороб – на 7 %, тобто в нашій державі відбувається хронізація хвороб. Середньосписковий житель України має значно гірший стан здоров'я, ніж, наприклад, у наших західних сусідів. Це підтверджують, зокрема, такі дані: для українського громадянина із загальної тривалості життя, яке умовно можна прийняти за 100 %, на прожиті роки припадає 13 %, що характеризуються поганим станом здоров'я, тоді, як, скажімо, у чехів цей показник дорівнює 9, поляків – 8 %. Попри це, слід зазначити, що в Україні загалом та більшості агломерацій зменшується кількість хворих з уперше встановленим діагнозом. Так,

* В агломерації концентрація населення перевищує 250 тис. осіб.

протягом останніх семи років у розрахунку на 100 тис. населення таке скорочення становило майже 10 %. Найбільшими темпами це відбувалось на Вінниччині, Черкащині та Харківщині [3]. Суттєво нижчими показниками захворюваності населення характеризуються Полтавська і Херсонська області, де її рівень у середньому на 15 % менший порівняно із середньоукраїнським.

Досить високою залишається в нашій країні захворюваність на соціально небезпечні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції, новоутворення та активний туберкульоз. Щоправда, ці показники зменшуються [3, с. 27, 59, 67; 4, с. 49, 81, 91]. Нині особливо високою залишається смертність серед працездатного та дитячого (до одного року) населення (рис. 1).

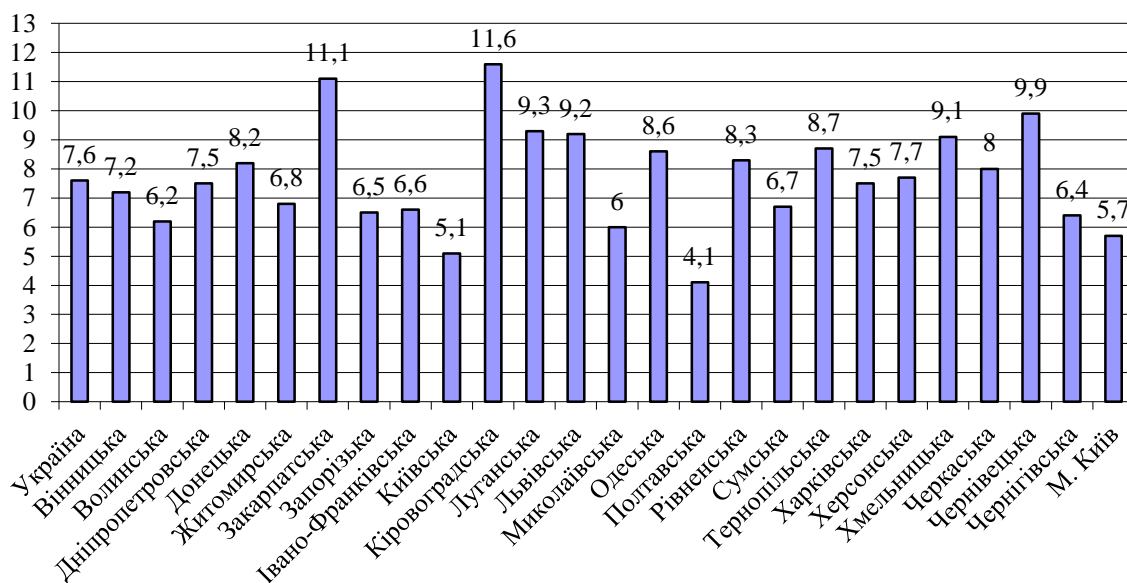

Рис. 1. Коефіцієнт смертності дітей у віці до одного року (померло дітей на 1 000 живонароджених) по регіонах, 2018 р.

Особливо високими є показники дитячої смертності в Закарпатській та Кіровоградській областях, де вони в 1,5 разу більші, ніж середньоукраїнські. Тому вкрай важливим завданням є здійснення цілеспрямованої державної політики щодо забезпечення належної соціальної політики як в Україні загалом, так і кожній агломерації зокрема. Тобто необхідно створити надійну систему гарантій цивілізованого буття, успішного розвитку українського суспільства.

Останньому сприяє житлово-комунальна сфера. Цей сегмент економіки істотно впливає не лише на економічні показники, але й соціальне самопочуття населення, адже основною соціальною місією житлово-комунального господарства є забезпечення населення комунально-побутовими послугами, необхідними для життя та діяльності кожної людини. У цій сфері функціонує кілька тисяч підприємств й організацій, експлуатується близько 25 % основних засобів держави, зайнято 5 %

працездатного населення. Проте останнім часом надзвичайно загострились власні проблеми галузі, зокрема високий рівень зношеності основних засобів, який негативно позначається на якості послуг, збільшення неплатежів, що посилює соціальну напругу в суспільстві.

Подолання цих негативних явищ сприяє використанню досвіду країн Центральної Європи, де, наприклад, збирання сміття, озеленення, експлуатація вуличного освітлення, ремонт доріг здійснюється приватними фірмами, обраними для забезпечення цих робіт на конкурентній основі [5]. Приватний підрядник вимушений працювати якомога ефективніше та якісніше, щоб залишитись на відповідному ринку та одержати бажаний прибуток.

Не менш цікавим у цьому контексті є досвід Великої Британії, зокрема щодо зниження негативних процесів у житлово-комунальному обслуговуванні. Тут практично повсюдно створені суспільно прийнятні та комерційно привабливі умови в

комунальному секторі економіки. У цій країні, скажімо, заборонено відключення послуг водопостачання, водночас підвищено тарифи на відповідні послуги для так званих неплатників.

У Франції комунальні служби є переважно муніципальними. Разом із тим досить поширеним є досвід використання концесій, що працюють на договірній основі, згідно з якою підприємство комунальної сфери передається в експлуатацію приватним фірмам. Останні, зокрема ті, що займаються електро-, газо-, водопостачанням і водовідведенням, збиранням і переробкою сміття та промислових відходів, працюють також у тісному контакті з муніципалітетами на основі укладення контрактів і договорів. Особлива увага тут приділяється дотриманню стандартів якості послуг, які

встановлює уряд країни. У кожному контракті між муніципалітетами та експлуатаційними компаніями визначаються конкретні умови роботи системи і тарифи на послуги.

Недостатньо високий рівень розвитку невиробничої інфраструктури, зокрема дорожнього, вулично-дорожнього та житлово-комунального господарства, стримує економічне зростання як країни в цілому, так і її регіонів.

Крім іншого, це стає причиною численних дорожньо-транспортних пригод, які найчастіше трапляються у столичній, Дніпропетровській, Одеській, Львівській агломераціях (рис. 2), негативно впливаючи не лише на економічний розвиток, але й життєвий рівень населення.

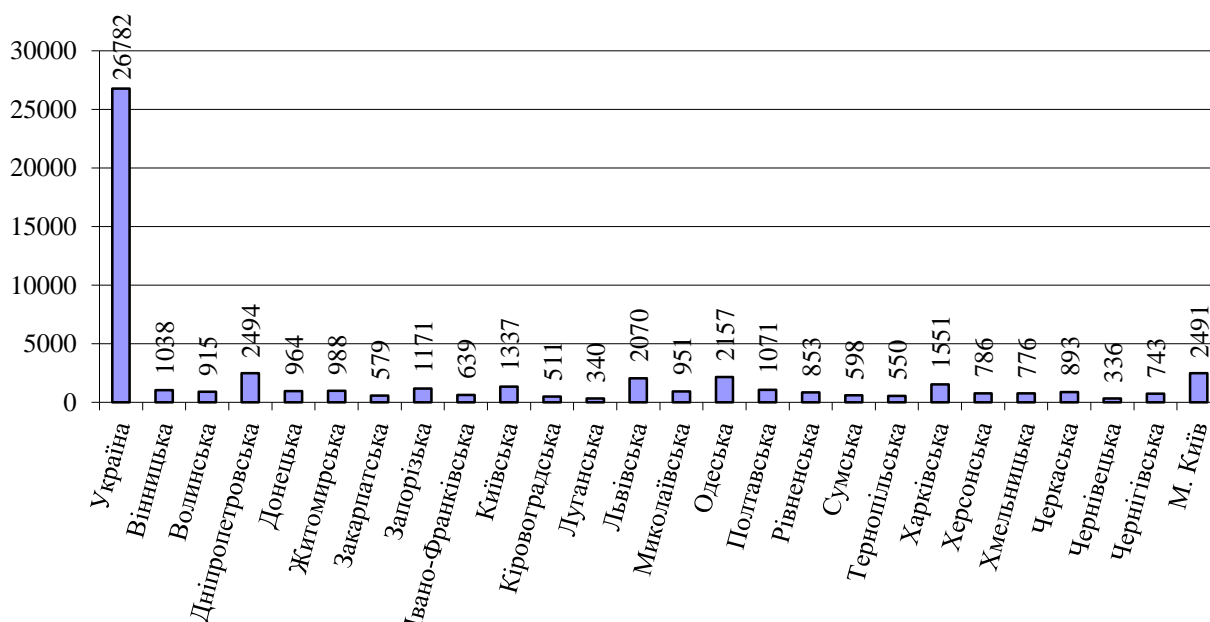

Рис. 2. Кількість дорожньо-транспортних пригод у розрізі регіонів, 2018 р.

Аналіз закордонного досвіду свідчить, що для підвищення рівня соціального розвитку, забезпечення населення відповідними послугами на базі піднесення житлово-комунального сегмента соціальної сфери необхідно:

- активізувати створення ринку житлово-комунальних послуг в усіх агломераціях, де продавець послуг не є монополістом, а покупець має можливість для захисту своїх прав і отримання якісних послуг;
- сприяти успішній діяльності підприємств різних форм власності щодо

надання житлово-комунальних і побутових послуг;

- урегулювати процес утворення тарифів і забезпечити здійснення за ними постійного контролю;
- установити чіткі стандарти якості житлово-комунальних послуг;
- сприяти активному впровадженню сучасних технологій, спрямованих на зменшення втрат й економію ресурсів;
- забезпечити розвиток і впровадження сучасних форм самоорганізації населення щодо покращення його обслуговування.

Досить вагому роль в агломерації відіграє освітня сфера, послугами якої користуються мешканці не лише міста, а й приміських територій. Конкурентоспроможність країни залежить від якості робочої сили, інтелектуального потенціалу держави, регіону. Важливим показником у цьому контексті є частка населення, що має вищу освіту. Цей показник в Україні загалом та у переважній більшості областей неухильно зростає. Наразі серед населення у віці 6 років і старші вищу освіту має майже 23 %, у тому числі у м. Київ цей показник перевищує 45 %, Дніпропетровській області – дорівнює майже 28, а в Житомирській області – лише 13,1 %, що є найнижчим в Україні. Значно відстають від середньоукраїнського рівня Волинська, Донецька, Закарпатська, Миколаївська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька області. Серед усіх регіонів вирізняється Сумщина, де спостерігається зниження питомої ваги населення з вищою освітою, а саме серед зазначеної категорії із 17,6 (2010 р.) до 15,8 % (2017 р.).

На наш погляд, викликає занепокоєння динаміка частки населення у зазначеному віці, яке не має початкової загальної освіти та є неписьменним, котра становила відповідно по роках 4,8 і 5,6 %. Досить значне зростання цього показника спостерігається в Житомирській, Київській і Тернопільській областях. Навіть у Києві, на жаль, збільшилась кількість осіб без початкової освіти та неписьменних [6, с. 49; 7, с. 51]. І це при тому, що Україна володіє широкою мережею і загальноосвітніх, і вищих навчальних закладів, а також кадровим потенціалом, який може забезпечувати підготовку висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців. Так, 2017/18 н.р. у навчальних закладах України освітньою діяльністю та підготовкою кадрів займалися: 437,5 тис. учителів денних загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі 238,6 – у міських поселеннях; 26,9 – викладачів коледжів, технікумів, училищ; 129 тис. – університетів, академій, інститутів.

Україна належить до держав світу, які мають відповідний навчально-освітній потенціал і здатні готувати значну кількість спеціалістів з інформаційних технологій на рівні кращих міжнародних стандартів. Нині понад 250 вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації надають освіту з широкого кола ІТ-спеціальностей [8].

Водночас у нашій країні, як свідчить статистика, значна частина домогосподарств іще не має доступу до Інтернету.

Висновок. Для забезпечення соціального розвитку в контексті досягнення конкурентоспроможності країни, формування агломерацій необхідно розробити стратегію з тактичними механізмами, що сприяють здійсненню ефективного впливу соціальних факторів на:

- створення умов для безпечного соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і її територіальних організацій;
- успішне використання інструментів соціальної політики на рівні агломерацій;
- подальший розвиток і трансформацію більшості детермінант поліпшення соціального розвитку агломерацій;
- зниження небезпек функціонування соціальної сфери на рівні агломерацій;
- забезпечення прозорого механізму розмежування повноважень між державними, регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління;
- удосконалення механізму управління соціальним розвитком агломерацій, зростанням добробуту населення з урахуванням сучасних підходів до виміру, оцінки та аналізу даних щодо рівня та якості життя населення як основи соціально-економічної ефективності території.

Дотримання такого підходу, на наш погляд, забезпечить умови для підвищення конкурентоспроможності нашої країни в цілому та її агломерацій.

Список використаних джерел

1. Артемчук А.М. Застосування інформаційних технологій при підготовці студентів економічного профілю / А.М. Артемчук // Нові інформаційні технології управління бізнесом: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., 21 лют. 2018 р. – К.: Спілка автоматизаторів бізнесу, 2018. – С. 15–17.
2. Парасюк І. Економічно-правові аспекти понять «агломерація» та «міська агломерація» в українському законодавстві [Електронний ресурс] / І. Парасюк // Економічний вісник Донбасу. – 2012. – № 1 (27). – С. 82–89. – Режим доступу: http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf.
3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення у 2010 році: стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державний

комітет статистики України. – К., 2011. – 89 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2011/06_2011/bl_zoz_10.zip.

4. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення у 2017 році : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К., 2018. – 109 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf.

5. Костусев О. Житлово-комунальне господарство: час змін [Електронний ресурс] / О. Костусев // Конкуренція : вісник Антимонопольного комітету України. – 2006. – № 2. – С. 35–40. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/amc/control/uk/publish/article>.

6. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 77 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/01/zb_sdhd_2010.zip.

7. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К., 2017. – 86 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_sdhd2017pdf.zip.

8. Гнатюк С.Л. Пріоритетні напрями підготовки в Україні фахівців з інформаційних технологій / С.Л. Гнатюк // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4. – С. 119–124.

References

1. Artemchuk, A.M. (2018). Zastosuvannya informatsiynykh tekhnolohiy pry pidhotovtsi studentiv ekonomichnoho profilyu [Application of information technologies in preparing students of economic profile] *New information technology business management. Collection of abstracts of the All-Ukrainian scientific-practical conference, February 21*, 15–17. Kyiv: Union of automation business [in Ukrainian].

2. Parasyuk, I. (2012). Ekonomichno-pravovi aspekty ponyat' "ahlomeratsiya" ta "mis'ka ahlomeratsiya" v ukrayins'komu zakonodavstvi [Economic legal aspects of the concepts "agglomeration" and "urban agglomeration" in the Ukrainian legislation].

Ekonomichnyyi visnyk Donbasu, 1(27), 82–89. Retrieved from http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf [in Ukrainian].

3. State Statistics Committee of Ukraine (2011). *Zaklady okhorony zdorov'ya ta zakhvoryuvanist' naseleennya u 2010 rotsi. Statystychnyy byuleten'* [Healthcare facilities and incidence rates in 2010. Statistical Bulletin]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2011/06_2011/bl_zoz_10.zip [in Ukrainian].

4. State Statistics Service of Ukraine (2018). *Zaklady okhorony zdorov'ya ta zakhvoryuvanist' naseleennya u 2017 rotsi. Statystychnyy byuleten'* [Healthcare facilities and incidence rates in 2017. Statistical Bulletin]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_zoz_17.pdf [in Ukrainian].

5. Kostusyev, O. (2006). Zhytlovo-komunal'ne hospodarstvo: chas zmin [Housing and communal services: time of change]. *Konkurentsya. Visnyk Antymonopol'noho komitetu Ukrayiny* [Competition. Bulletin of the Antimonopoly Committee of Ukraine], 2, 35–40. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/amc/control/uk/publish/article> [in Ukrainian].

6. State Statistics Committee of Ukraine (2010). *Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrayiny u 2010 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv Ukrayiny)*. *Statystychnyy zbirnyk* [Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2010 (according to a sample survey of household living conditions in Ukraine). Statistical Collection]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/01/zb_sdhd_2010.zip [in Ukrainian].

7. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrayiny u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennya umov zhyttya domohospodarstv Ukrayiny)*. *Statystychnyy zbirnyk* [Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2017 (according to a sample survey of household living conditions in Ukraine). Statistical Collection]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/07/zb_sdhd2017pdf.zip [in Ukrainian].

8. Hnatyuk, S.L. (2014). Priorytetni napryamy pidhotovky v Ukrayini fakhivtsiv z informatsiynykh tekhnolohiy [Priority directions of preparation of specialists in information technologies in Ukraine]. *Strategic Prioryty Magazine*, 4, 119–124 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2019 року